

En stor litteraturinstitution:

Deutsches Literaturarchiv Marbach

aflektor, ph.d. Niels D. Lund,
Det Informationsvidenskabelige
Akademi, Kbh. Universitet

“Das literarische Leben in Gesamtheit” – så enkelt og mangfoldigt sammenfatter bibliotekslederen formål, funktion og facit omkring *Deutsches Literaturarchiv Marbach* (DLA) der er et af de helt store centre for litteratur i Europa beliggende i den ellers uanseelige by Marbach i nærheden af Stuttgart.

Der er mange grunde til at give denne institution en lille introduktion i Danmark hvor den ikke er særlig kendt. Størrelsen er en af dem, tysk er Europas største primærprog, og DLA rummer det mest omfangsrige arkiv for tysksproget litteratur i verden. Som institution er det også blandt verdens førende inden for sit genstandsfelt, ikke mindst i kraft af sit rendyrkede ABM-koncept (Arkiv – Bibliotek – Museum). Stedet har en interessant udviklingshistorie som kan belyse forhold omkring kulturinstitutioners identitet, vækst og forvaltning; og hertil kommer balancen mellem ekspertkultur og forskning på den ene side og udadvendthed og eksponeringsbredde på den anden – både hvad angår institutionen selv og dens indhold.

Hvordan fylder man noget abstrakt og ufysisk som sprog og litteratur ind i institutioner, og hvad kan, vil og skal omvendt fysiske institutioner gøre for litteratur? De spørgsmål kan rejse sig ved indgangen til ethvert bibliotek, større eller mindre; og besøger man en institution af en anden type, eksempelvis det danske *Johannes V. Jensen Museet* i Farsø, der med udbygning fra 2011 er blandt de senest tilkomne i Danmark – og en noget anden målestok end Marbachs – kommer tilsvarende spørgsmål også flydende af sig selv. Det store udenlandske eksempel kan bruges til at stille spørgsmål til nogle af *det litterære livs* institutionsmæssige sammenhænge.

Genesen

Vi er ikke i en af de større metropoler eller en af de klassiske kulturbyer, men på et mindre højedrag i kanten af en beskedne lille middelalderby Marbach, ca. 20 km nord for Stuttgart i det sydvestlige Tyskland. I denne by blev digteren Friedrich Schiller født i 1759, og skønt han kun boede der fire år – og aldrig senere kom tilbage! – opstod der i takt med at han

Deutsches Literaturarchiv Marbach.
Nybygningen fra 1973.

var blevet berømt interesse for at knytte byen til hans navn. Det ligner et tidligt eksempel på hvad man i dag ville kalde *by-branding*; men vel at mærke ikke f.eks. via magthaveres spektakulære bygninger, derimod ud fra nogle mindre synlige og mere flytbare kulturværdier: sprog og litteratur. 30 år efter Schillers død stiftede solide borgere i 1835 en *Schillerverein* i Marbach med henblik på at etablere et mindesmærke for denne digter, men således også for at fæstne byhistorie. Det havde mange år foran sig. Først erhvervede man i 100-året, 1859, det hus Schiller var født i og åbnede det som besøgssted med udstillinger af bøger, billeder og andre levn; og samtidig nedlagde man på en yderligere erhvervet jordlod lidt uden for Marbach en grundsten til fundamentet af en statue, hvorefter der 17 år og mange pengeindsamlinger senere stod en stor sokkelbåret bronzefigur som *Denkmal* i en park der nu hed *Schillerhöhe*. Schiller var i det territorielt opdeltede Tyskland frem gennem 1800-tallet blevet en symbolfigur for borgerskabets friheds- og demokratiideer og nationale enhedsforhåbninger. I mellemtiden var der også rejst Schillermindesmærker i Jena, Mannheim, Mainz, München, Frankfurt, Hannover, Hamburg, Berlin og Ludwigsburg – præcis i de år hvor Otto von Bismarck var ved at samle tyske småstater til et stort rige under en preussisk kejser, som da også personligt havde bakket op om Marbachmonumentet. Statsopbygningen fik næring af kulturen med det tyske sprog som den mest oplagte nationale samlingsfaktor, og her havde Schillers kunst længe stået stærkt som et højdepunkt af klassisk tysk litteratur. Inden kejserriget var omme i 1918 var der yderligere kommet mindesmærker over digteren i Irrhain,

Wiesbaden, Nürnberg, Stuttgart, Dresden og Leipzig, støt landsdækkende – og flere end af den samtidige kollega-berømthed Johann Wolfgang von Goethe! Marbach havde nu fødestedehuset og en statuepark, men kulturturen var begyndt at slide, og det lille hus kunne ikke bære så megen tilstrømning.

Det første museum

Den gamle forening blev nydannet i 1895 og skiftede til et lidt bredere navn *Schwäbische Schillerverein*, og med et litterært videre sigte omkring rigets sydvestlige region fik man en basis på omkring 1.200 medlemmer (heriblandt både den württembergske kong Wilhelm og den tidligere kansler Bismarck). Selv om det stadig var begrænset hvor stærk tilknytning Schiller havde til området, arbejdede ambitionerne dog stabilt, og *Plan des Schillermuseums und -archivs als Bildungs- und Forschungsstätte für die neuzeitliche Literatur Schwabens* kunne lægges frem; en plan for et museum beregnet for regionens litteratur og til de arkivalier foreningen havde indsamlet stadig flere af. Over for parken Schillerhöhe stod der i 1903 en stor historicistisk bygning klar med både arkiv- og museumsfunktion; den var udformet af agtværdige arkitekter med en kuppel med pantheon-ikonografi og en modellering af et rokoklo-klassicisme slot – en slags forsinket idealbolig for den ellers ikke adælelige Schiller, og den var behørigt indrettet med repræsentative rum til udstilling med monter og vægophæng.

Det var foretagsomt gode årtier for museumsbyggeri, stort set i hele Europa, hvor ny infrastruktur og et velstående borgerskab bidrog til en voksende museumskultur som både dannelse og turisme. Tyskland var et af de bærekraftige

Schillerdenkmal fra 1876 i parken Schillerhöhe.

museumslande og havde et stærkt fokus på historieforskningen, hvilket foruden rent videnskabelige fortjenester var båret af en pengestærk og organisatorisk selvbevidsthed sammen med behovet for at legitimere, dokumentere og eksponere samlingen af de tysksprogede områder ved hjælp af historien. En klarere profilering af litteraturhistorien, tysk litteraturvidenskab og germanistik var en del heraf; modersmål og litterære klassikere var indarbejdet i undervisningen, samling af efterladenskaber og oprettelse af besøgssteder indgik i nationsopbygningen; den indflydelsesrige filosof og multihistoriker Wilhelm Dilthey – hvis fornavn også illustrerer den

willhelminske periode – var bl.a. en stærk fortaler for oprettelse af forfatter- og digterarkiver.

I 1922 blev institutionen uden for Marbach omdøbt til *Schiller-Nationalmuseum*; erhvervelsen af arkivalier havde strakt sig ud over regionen til hele landet, og dette træk spejlede samtidig også behovet for at fastholde det nationale i et pryglet og ustabil Tyskland efter 1. Verdenskrig. Naturligvis spillede alle omskiftelighederne med og imod. Schillers 175-år blev fejret i 1934 med 25.000 medlemmer af Hitlerjugend på pladsen mellem statuen og museumsbygningen, som samtidig havde fået en stilfuld udvidelse. Under 2. Verdenskrig blev museumssamlingen som så mange andre sikret i en saltmine; men det var også i disse år at *Schiller-Nationalausgabe* så dagens lys, og den store støtteforening måtte balancere i forhold til nazisterne, der beordrede navneændring til *Schiller-Gesellschaft*.

Genopbygning og udbygning

Efter krigen genåbnede institutionen i 1947 og restituerede sig bl.a. via forbindelser til folkebiblioteks- og folkehøjskolebevægelsen, og støtteforeningen valgte selv nyt navn – *Deutsche Schillergesellschaft* – det nuværende. Imidlertid er der også en sideløbende historie og et andet sted: I 1880'erne var der etableret et *Goethe- und Schiller-Archiv* i Weimar (hvor de to forfattere boede), fremdeles på baggrund af tidligere foreningsdannelse; det var Tysklands ældre digterarkiv, og det fik i 1896 en monumental nyklassicistisk slotslignende nybygning til de voksende samlinger. Allerede i 1847 var Schillers tidligere bolig i Weimar blevet erhvervet og åbnet som offentligt mindsted – *Schiller Wohnhaus* – og helt fremme i

Schiller-Museum i Marbach: Forrest den historicistiske bygning fra 1903 og bagved Literaturmuseum der Moderne fra 2006. Selve arkivbygningen ligger til venstre, udenfor billedet.

1980'erne blev denne institution så via en ny tilbygning omdannet til et egentligt *Schiller-Museum*, således både en parallel til byens *Goethe-Nationalmuseum* som var etableret i Goethes tidligere bolig i 1885, og en østtysk Schiller-pendant til Marbach i vest. Med det delte Tyskland efter 1949 og Weimar-institutionerne beliggende i DDR var der tale om en splittelse af forvaltningen af den tyske litteraturarv – også trods eksempler på samarbejder.

Efterkrigs-konsekvensen blev – som på mange andre kulturarfelter – en art paralleludvikling. Vesttyskland satsede på Marbach, og i 1955 (150-året for Schillers død) besluttedes en yderligere fundering af et egentligt litteraturarkiv for det tysksprogede område: *Deutsches Literaturarchiv* for at sikre arkivalier og efterladenskaber endnu bedre – ikke mindst med krigens store tab in mente.

Samtidig var institutionen et led i den generelle kulturelle genopbygning både indadtil, hvor netop germanistikken spillede en betydelig rolle, og over for omverdenen med et image som kulturland – jfr. f.eks. *Documenta* i Kassel for samtidskunsten, også etableret 1955. Man påbegyndte en meget mere udadvent formidlingsvirksomhed med store årlige temaudstillinger og regelmæssig møde- og udgivelsesvirksomhed og fokus på f.eks. litteraturhistoriografi. I 1973 åbnedes en anselig nybygning med store biblioteks-, læsesals- og magasinrum; en (ærgerligt) tidstypisk anonym-tung bygningsstil med indfarvet beton – de samme skæve vinkler og forskudte planer som i f.eks. det samtidige *Neue Staatsbibliothek* på Kulturforum i Berlin – men med behageligt god arbejdsfunktionalitet indendørs. I de følgende årtier pågik en løbende

LiMo – Literaturmuseum der Moderne – har sin egen bygning, opført i 2006.

konsolidering af foreningsdannelsen og støttekredsen bagved, også med stigende offentlige tilskud; dertil føjedes enkelte tilbygninger og udvidelse af udstillingsfaciliteter med ajourførte formidlingsstanker. Arkivet og biblioteket i ét samlede sig med støt fyldigere erhvervelser (bl.a. forlagsarkiver) om et bredt litteratursociologisk syn på hele litteraturens livsbetingelser eller det litterære liv – produktion, distribution/formidling og reception; og med henblik på både forskning og bredere tilgængelighed satsede man mere på en tidsmæssig ajourføring sammenlignet med Weimararkivet. I 1980 fik institutionen opgaven med at koordinere alle litteratursamlinger, forfattermuseer, litterære besøgssteder etc. i hele delstaten Baden-Württemberg – et tidligt eksempel på en oplevelses- og kultur turistmæssig indsats. Forbindelsen til universitetsverdenen blev

i 1993 understreget med et stort nybygget *Collegienhaus* på Schillerhöhe til ophold for tilreisende forskere og studerende.

Det nye museum

I 2006 fulgte så den seneste institutionelle satsning, en ny ekstra museumsbygning *Literaturmuseum der Moderne (LiMo)* beregnet på udstilling af litteratur fra det 20. århundrede og frem. Her kom betydende arkitekter til (efter konkurrence, og med senere prisbelønninger) med en markant tempel-præget bygning, som det athen-ske Parthenon højt beliggende med stor, delvis underjordisk sokkel og en søjlebåret overbygning, og som Roms Pantheon en minde- og hyldestbygning til litteraturens nutidsguder (der er klar allusion til den berømte bayerske fyrste-fantasma *Wal-halla*, en nyklassicistisk tempelbygning fra 1842 på en Donau-skråning nær Regens-

burg, som netop var en tidlig-national mindesal for tyske berømtheder). Med stilsikker blanding af tyngde og lethed og stærk vægt på såvel kunstige som naturlige lysvirkninger har man opnået udstillingsfaciliteter til en type institution som ikke findes tilsvarende nogen steder – et litteraturmuseum, og ikke hverken et forfatter- eller bogmuseum. Museet har ingen egentlig samling – den findes i arkivet og på biblioteket, og i en arbejdsdeling med det gamle Schiller-museum kan der skabes litteraturformidling på nye måder.

Her i 2000-tallet står man så med én stor samlet institution. *Deutsches Literaturarchiv Marbach* er sammenstukket af alle de her nævnte bygninger og den lange historie; den første museumsbygning er nyligt elegant moderniseret, ligesom også det lille overskuelige *Schillers Geburtshaus* inde i Marbach – dér hvor det hele begyndte – er restaureret med nye digitale udstillingskoncepter for de besøgende turister. Denne samling og opdatering kan ses som et væsentligt udtryk for den generelle kulturelle nyordning der er foregået i det genforende Tyskland efter 1990; en tydelig manifestation for tysk kultur og kulturarv med denne integrerede institution blandt de største inden for dette felt i Europa, fordi tysk også med det største primærprog udgør den største litteratur. (De nævnte Weimar-institutioner er i dag også blevet klarere samordnet).

Ved soklen

Sætter man sig ved soklen af den digterstatue, som den lille park blev undfanget til for over 150 år siden, og kigger rundt på bygningerne, ser man således en kulturinstitutionel udviklingshistorie. Hvad der begyndte med en tilfældigt placeret barselseng i 1759 en kilometer derfra, og

med en heltefigur der aldrig satte sine ben på den Schillerhöhe han har lagt navn til, fremtræder nu som en stor konstruktion og en projektion med både rationelle og irrationelle elementer i sig. Det er udtryk for en kulturstats-tænkning og -udvikling der parallelt rummer demokrati, nationalitet og erindring (logos, etos og patos), og som dernæst konkret udtrykker den forening af forskning, dannelse og æstetik (også logos, etos og patos) der kan kaldes en institution. DLA eksemplificerer en kulturinstitutionsudvikling med en lang linje bagud og som den dag i dag fastholdes og udbygges i tilsyneladende ikke aftagende grad overalt i Europa og vel verden over. Antagelig kan man endnu bedre få øje på det spændende og væsentlige forhold mellem indre inertie og kontinuitet og ydre omskiftelighed og omgivelser fordi udsving og udfordringer har været flere og mere omtumlede i Tyskland end i mange andre lande. Lægger man hertil spørgsmål om penge, civilsamlingsforening og f.eks. et ømtåleligt ord som stolthed (måske også logos, etos og patos?), kan man i et land som Tyskland få øje på endnu mere. Institutioner for skriftsprog og litteratur er blandt de ældste der kendes; i Marbach kan man blive trygt bekræftet i en lang og sikker tradition, men man ser også både nogle sprækker og nogle andre spor. Derfor løbner turen sig – til selvsynet fra pladsen ved statuesoklen.

Indholdet

Bevæger man sig ind i bygningerne, kan man glæde sig over at komme så tæt som måske muligt på humanioras fire enkle byggeklodser – historie, sprog, æstetik og psykologi, som de blev formuleret i den lille klassiker *Til glæden* (af Thomas

Bredsdorff m.fl. fra 1979). DLA er i dag den største og bredeste tyske litteraturinstitution af sin art, et ajourført virke med ca. 190 medarbejdere, båret af et selskab og støttet af både stat, delstat og kommune samt af faste fonde og stiftelser (bl.a. Volkswagen) foruden projektstøtte. Det er en sammensat institution under en samlet ledelse med mange funktioner omkring litteratur: opbevaring, forskning og eksponering i de nævnte bygninger. Både institution og funktioner må ses som idealt sammenhængende; museerne råder over de samlinger der ligger i arkiverne, udstillingerne fødes derfra og deraf i et samarbejde, bibliotekets oplysninger og viden beriger de arkivalier der er udstillingernes fundament – museumsgenstande udgøres helt primært af tekster, men så også af mange forskellige slags. Tydeligvis er der dog en deling mellem hvem der ser hvad: specialisterne som frekventerer arkiv og bibliotek – hvor der er lukket om søndagen, og det almene publikum og turisterne som kommer på museerne – hvor der er åbent om søndagen.

Læsesalene

Et forskningsbiblioteksrum af nyere dato er sjældent umiddelbart spektakulært – om end de bibeholdte seddelskuffedarier som møblement associerer til museale relikter. Bestandene i stedets læsesale indeholder opslagsværker, kilde- og forskningslitteratur efter almindelige standarder – sammenlignet med et dansk volumen skal man blot gange med faktor 15 eller 20, hvilket også gælder både forlags- og periodica-floraen; de rummer leksikon, bibliografi, register, katalog, index, fortegnelse, Chronik, kalender, årbog, beretning, konkordans, Führer, encyklopædi etc. samt overhovedet en publicering

der spejler en selskabs- og foreningskultur som Danmark ikke kender i samme foretagsomme omfang. Det er en litteratur- og forskningskultur hvor *Bibliographie der deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft* har ca. 15.000 indførsler pr. år, hvor hvert væsentligt forfatterskab har sin selvstændige håndbog – f.eks. *Brecht-Handbuch* fra 2001-03 i fem bind over i alt 2.400 sider, *Enzyklopädie des Märchens* i foreløbig 13 bind à 1.400 sider gennem nu knapt 40 år, *Kürschners Deutscher Literatur-Kalender* udkommet i mere end 130 år og forfatterleksika siden 1796. Der forefindes *Reiseführer für Literaturfreunde* publiceret siden 1960'erne og gravstedsfortegnelser siden 1980'erne – hver delstat sin oversigt over Gedänkstätten, samt en del andre udgivelsestyper som vi ikke kender vedrørende danske forhold. Alle betydelige forfatterskaber står på hyldeerne – med en umiskendelig bevidsthed om hvem de er, medens samlingerne af kriminallitteratur, science fiction, erotica og børnelitteratur er mere selektive.

DLA's fagfelt inkluderer også lærdoms- og boghistorie, filologi og editionsvidenskab, presse- og biblioteksvæsen; og hvad angår filosofi og åndsvidenskaber er det ikke uden fascination inden for nogle få meters radius at kunne nå ajourførte videnskabelige samleudgaver af Adorno, Bloch, Buber, Burckhardt, Cassirer, Dilthey, Elias, Feuerbach, Fichte, Freud, Gadamer, Hegel, Heidegger, Horkheimer, Husserl, Kant, Kracauer, Lucács, Marcuse, Marx, Nietzsche, Popper, Schleiermacher, Simmel, Weber, Winckelmann, Wittgenstein m.fl., som tysksprogede bidrag til humaniora (havde ikke adskillige af de nyere måttet gå i eksil, var de fortsat med at skrive på tysk frem for engelsk).

Arkiver og magasiner

Arkivdelen og biblioteksmagasinet byder på de helt store og støt voksende mængder af materiale. Der er trykte ting: bogomslag, antikvariat- og auktionskataloger, plakater, småtryk, varianteksemplarer etc., og til den litterære kulturs historiske del hører eksempelvis også både et helt adelsbibliotek, et lejebibliotek på 1.200 bind fra 1800-tallet og en kolportagesamling. DLA er det bedste sted i Tyskland for studiet af underholdningslitteratur. Arkiver efter forlag med prospekter, protokoller, korrespondancer, redaktionseksemplarer etc. udgør væsentlige bestande, dels det betydningsfulde sydvesttyske *Cotta'sche Verlagsbuchandlung* dækkende 250 år, dels de nok vigtigste fra det 20. århundrede *Insel* og *Subrkamp* med guldgruber af materiale til det tyske litterære liv (Suhrkamp blev berømt på devisen: at man ikke udgav bøger men forfatterskaber).

Arkivkernen udgøres dog af forfatterefterladenskaberne: manuskripter, notater, breve etc. der kan belyse og åbne det mentale liv og tilblivelsesprocessen hos dem der skrev og skriver litteraturen – værkstedslivet med det sakrosankte præg. Det er primært de kunstneriske forfattere, men der er kasser også fra filosoffer og betydende litteraturforskere og germanister. Alle disse personer dækkes tillige af de store samlinger af fotos, portrætter, grafiske tryk og buste samt efterladte genstande; typisk er det materiale herfra der kan tilføje museumsudstillingerne attraktion for andre end fagfolk.

En særlig afdeling af biblioteket er helliget dokumentationen af litteraturen i forhold til de øvrige medier. Først og fremmest fra aviser med store udklipssamlinger, og der klippes manuelt fast dagligt fra ca. 40 dagblade og ugeaviser til charte-

ques for næsten alt stof som vedrører tysksproget litterær kultur, inkl. bogbranche og biblioteker (anmeldelserne af oversættelser af Inger Christensen har således en mappe). Teaterprogrammer er blevet indsamlet via kontakt med 120 tyske teatre gennem 40 år – som supplement til dramamanuskripterne og -udgivelserne; manuskripter og live-realisering af radiohørespil gennem lige så mange årtier, materiale til og optagelser af litterære TV-udsendelser, f.eks. interviews – fyldigere end TV-stationernes egne arkiver, digte sat i musik eller oplæsninger på plade og filmatiseringer af litteratur samt lydøger (i dag kun selektivt), medens politikken omkring e-bøger ikke er afklaret. For store dele af disse materialer gælder at DDR-tiden op til 1990 er dækket mere sporadisk og selektivt. Sådanne typer dokumentation har vi også i Danmark, men ikke så samlet og næppe så omfattende.

Aktiviteter

DLA publicerer selv og bidrager til udgivelser: kritiske udgaver, kildekriffter, årbøger, magasiner, pjecer, udstillingskataloger etc., og der arbejdes løbende med en lang række projekter: opbygning af kildekorpora omkring net-litteratur, tilgængeliggørelse af arkivalier, digitalisering, editering etc. Dertil kommer en omfattende arrangementsaktivitet med forfatteroplæsninger, offentlige foredrag, dialog-møder, events, kursusvirksomhed og efteruddannelse af lærere, skriveværksted/litteraturskole, skoletjeneste, sommerskoler foruden naturligvis regulære omvisninger, og der er tilknyttet et IT-lab med mange servicefunktioner. Arrangementskulturen har været en fast bestanddel – platform, faciliteter og renommé er til stede, og intet tyder på at

efterspørgslen på litteraturarrangementer er i aftagende.

Institutionen er også selskabsdomicil, og den står for koordinering og rådgivning i forhold til delstatens litterære erindringssteder og øvrige museale indretninger, handlingssteder for bekendte tekster og skuepladser for litteraturhistorie fra middelalder til nutid – ca. 100 i alt; man taler om *Literaturlandschaft Baden-Württemberg* med dertil hørende praktiske kort og pjecer – *Literarische Spuren, Literarische Mikro-Erkundungen vor Ort* og f.eks. en guide med otte programmerede cykelruter – *Per Pedal zur Poesie*. Det er litteraturen ud i landskabet med besøgs mulighed i f.eks. *Hölderlin-Zimmer im Museum im Klosterhof* i byen Lauffen eller en orientering om location om f.eks. *Ernst Jünger in Ravensburg*; 'museum uden grænser' hedder det også i moderne formidlingsterminologi, og denne udvidelse af institutioners rækkevidde i balance mellem museumsdidaktik og oplevelsesøkonomiens kulturturisme stiller nye krav til både oplysning og etik. Det er et område i stærk udvikling med stigende modtagerinteresse, og i Tyskland synes man langt fremme.

Museumsudstillinger

Begge museer har faste udstillinger, og det nye LiMo også hyppigt skiftende særudstillinger. Det gamle Schiller-museum har halvdelen af rummene forbeholdt hovedpersonen med vægt på hans manuskripter, breve, originaludgaver, portrætafbildninger og ejendele. Tilgangen er oplysningstankens og det nye borgerskabs frie skriftproduktion med spirende nationalstatsbevidsthed, nye ordbøger, Volksdichter-begreb etc. og Schiller som den nævnte symbolfigur her; men der er ikke nogen stærk kon-

tekstualisering eller litteratursociologisk belysning af f.eks. hans forlagsforhold eller hans skiftende opholdssteders betydning. Den gamle bygnings anden halvdel dækker 17-1800-tallet med ikke eksplicit begrundede tematiske faste udstillinger. Umiddelbart synes det ikke at overstige det solidt traditionelle, men modernisering og nyindretning fik påskønnelse fra *European Museum Award* i 2011.

Anderledes udfordrende er udstillingerne og tænkningen i det nye museum – *LiMo*. Udfordrende for de besøgende pga. en ny rumtænkning som – foruden en ret traditionel biograf/foredragssal – inviterer med et på én gang både nøgtert-minimalistisk og intimt-eksklusivt præg der har lys som den stærkeste medspiller i udstillingskoreograferingen. Men også udfordrende for tilrettelæggerne fordi det angår noget af det sværeste udstillingsmateriale i museumsverdenen: ord og sprog, der så til gengæld, eller netop, mødes med en kuratering af en ny selvbevidst art.

Den faste udstilling i rummet *nexus* med fire rækker glasmontrer dækker godt 100 år i kronologisk opbygning med over 1.300 objekter i tre parallelspor: først trykte bøger, så manuskripterne, og endelig andre efterladenskaber: fotos, breve, notesbøger, postkort, genstande som skrivemaskiner eller briller – men også f.eks. røntgenbilleder af lunger eller dødsmasker. Her er de mest interessante (kostbareste) enkeltdele fra arkivet, og de tones frem næsten som relikvier med lyssætningens appel til det visuelle; tilsvarende er skiltningen – ordene om ordene – minimal, så det sakrale træder tydeligere frem. To gange årligt skiftes eller suppleres der, og denne spektakulære installation, der næsten har fået ikonisk status for DLA, bevæger sig således også.

Tre-fire øvrige lokaler rummer de skiftende udstillinger, typisk også tre-fire årligt enten omkring vigtige enkeltdokumenter eller – hyppigere – som temaudstillinger, f.eks.: eksil, kærlighedsdigte, fængselsberetninger eller forfatters randbemærkninger i andres bøger. Det demonstreres eksempelvis overbevisende hvad der kan trækkes ud af *Insels* og *Subrkamps* forlagsarkiver, som er blandt DLA's store aktiver, fordi både distributions- og receptionsvinklen kommer tydeligt med. Et oplagt og vellykket koncept har været at lade kurser for doktorander samle sig om at udvælge arkivalier og tilrettelægge til udstilling. Alle udstillinger dokumenteres både på skrift med kataloger etc. og gennem video, og til den faste udstilling leveres den fyldige baggrundsinformation – f.eks. omkring en rødvinplet på et forfattermanus af Paul Celan – gennem mange spor i bærbare audio- og tekstguides. Stedets *raison d'être* er at museets udstillingsfolk har arkivets og bibliotekets væld af specialister lige ved hånden.

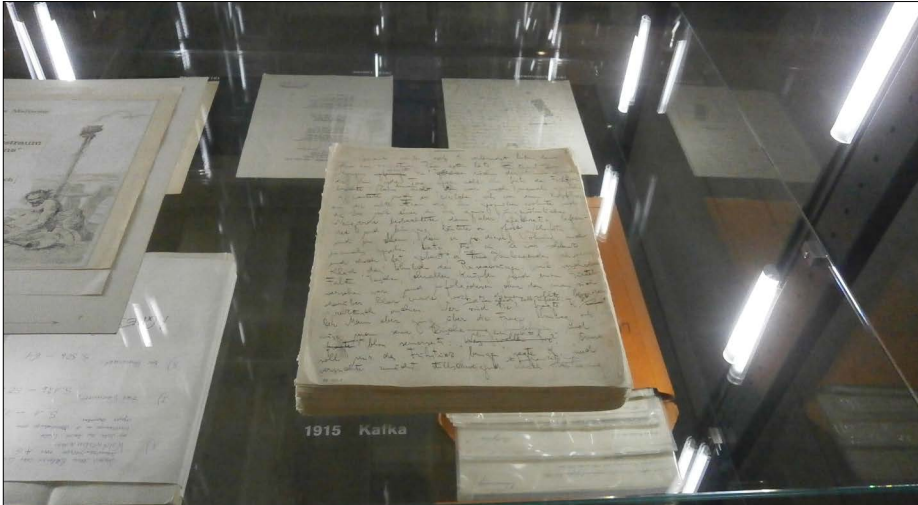
Der forefindes også en væghængt digital *Poesieautomat* til publikumsbrug; nye uforudsigelige sætninger kan klikkes frem i denne kreation af Hans Magnus Enzensberger fra 2000 og nu fast deponeret i *LiMo*. Derudover arbejder man med museumspædagogik for alle aldre: børnehavebørn leger med udskårne bogstaver; de lidt ældre beskriver genstande med ord, eller de får en gennemgang af Erich Kästners *Emil und die Detektive* ud fra kæmpesamlingen af udgaveomslag fra hele verden af denne børnebogsklassiker; de endnu ældre er i skriveværksteder og arbejder med f.eks. ordcollager og sprogkompetencer bl.a. ud fra devisen "... dass Literatur immer eine Fremdsprache in der Muttersprache ist". Der udvises betydelig

opfindsomhed i forhold til traditionel litteraturundervisning, og man insisterer på at museer har plads i litteraturformidling; DLA er meget søgt både af museologistuderende og folk fra pædagogiske højskoler for samarbejder, omvisninger og temadage.

Aktuelt i år er således *Kafka 1914 – Original und Verwandlung*, et stort projekt i anledning af 100-året for Kafkas påbegyndelse af *Der Prozess* (lige efter krigsudbruddet) med udstilling af hele det håndskrevne manuskript (som er et af DLA's største arkivklenodier) blad for blad sammen med andre supplerende Kafka-udstillinger om remediering samt symposier etc. Indlysende i år er også den store udstilling *August 1914 – Literatur und Krieg* hvor gemmerne er blevet endevendt for breve, dagbøger, notater, manuskripter etc. for at finde ud af *hvor* mange parallelle efterladenskaber og historier der egentlig er at finde i et stort litteraturarkiv specifikt fra denne måned efter krigsudbruddet; bag udstillingen ligger påstanden at aldrig før i verdenshistorien var der skrevet så meget så tæt synkront – krigen gjorde det nødvendigt at skrive. Dette udspil lanceres koordineret med udstillingerne *The Great War: Personal Stories from Downing Street to the Trenches* på The Bodleian Libraries i Oxford og *1914, la mort des poètes* på National- og universitetsbiblioteket i Strasbourg på baggrund af et forskningsmæssigt samarbejde og som litteraturarvsbidrag til dette mindeårs mange aktiviteter Europa over.

At udstille litteratur

Den moderne museumsafdeling er som DLA's nyeste institutionstype den der tydeligst arbejder med at afsøge hvilke dele af *litteraturen* som kan være en genstand

LiMo giver et kig ind bag bøgerne, her Franz Kafkas manuskript til Processen, skrevet i 1914-1915, men først udgivet af vennen Max Brod i 1925, året efter Kafkas død.

i museumsforstand, og hvordan de kan udstilles. *LiMo* er *ikke* et forfattermuseum med autentisk aura af fødehjem eller bolig med skrivebord, fotos af hverdagsliv og forfattermøder etc., og *heller ikke* et boghistorisk museum (således som mange nationalbiblioteker også er) med vægt på bogen som fysisk medium og dets visuelle og taktile dele, papirkvalitet, trykteknik etc. Begge disse typer med hver deres ret lange tradition er naturligvis hverken irrelevante eller fraværende i forhold til ideen om udstilling af litteratur og af det litterære liv, men fokus er her et andet.

Som designede fysiske objekter er bøger nemme at stille frem, men som litteratur er de svære. I Marbach spørger man til hvilke typer af spor mennesker efterlader sig med litteratur; hvad giver det at udstille små, flade, ofte ret uanseelige og skrøbelige genstande som papir og bøger hvis det egentligt er det usynlige indhold der skal gøres synligt eller

begribeligt; og kan man udstille læsning og læseoplevelser? Om en genstand anvender man det lidt mere elastiske begreb *ein Exponat*, hvilket også alluderer til det fokus der er på visualitet i sprog, ord og litteratur; og man arbejder med et *mer værdi*-begreb – om hvad man kan tilføje eller tilføre litterære tekster ved at gøre dem til eksponater. Når det internationale museumssamarbejde *ICOM* har en sektion *ICLM* for *Literary Museums*, så dækker det i realiteten først og fremmest *forfattermuseer*. Den autentiske person er en stærk kategori – det ved man på alle enkeltkunstnermuseer – og manuskripter og håndskrevne breve har den aura der kan føre tættere på mennesket, det unikke bag det massetrykte bogeksemplar; tættere på undfangelse og inspiration, genesen og håndværket – inklusiv den brune plet på papiret fra den tabte glød fra piben. Relationen ophav-tekst er naturligvis væsentligt – og arkivets kassetter er ordnet primært efter forfatternavn; men

for Marbach-museet er det væsentligt også samtidig at kunne frigøre tekst og værk fra person og biografi og spørge til, hvilken betydning litteraturen så får.

Institutionen søger bredt at arbejde med en museologisk teori om at udstille og formidle *litteratur*; man er ved at opbygge en æstetik og en didaktik på dette specialfelt. Det fornemmes tydeligt at museets tilgang er spørgende og undrende – “Immer auf der Suche nach dem Leib der Literatur, den Geistern des Papiers, den Seelen der Phantasie, den Kristallen einer Idee.” Der tænkes i en metaforisk og halvmystisk konstruktion om arkivalierne der gemmes i mørket – de underjordiske kældermagasiner – for så at komme omskifteligt og temporært op i lyset – udstillingsrummene, som med deres halvmørke dog alligevel aldrig kan gøre litteraturens hemmeligheder helt åbenlyse. Der er blanding af ydmyghed og patos, og her i en digital æra også tale om en art ‘genfortryllelse’ af ords og papirs materialitet. Endvidere skatter man fremdeles det ABM-samarbejde, som de seneste årtier er blevet støt mere åbenbart; men ABM-synergien – et museum ‘oven på’ et arkiv – er ikke blot en væsentlig praktisk drivkraft og del af publikumstiltrækningen, den udgør også en del af selve stedets udstillingsteori. Endelig tænker man som museum for nationalsproglig litteratur også i sprog ud fra den vinkel, at dette faglige felt i *forskningssammenhæng* ikke helt eller omkostningsfrit kan kommunikeres på engelsk.

Litteraturarkiver i ind- og udland

Litteraturens arkivalier – manuskripter, breve, notater, dagbøger etc. – lever for det meste deres eget ubemærkede liv og anvendes kun af ret få; de dukker typisk

frem i forbindelse med specifikke udgivelser og de biografier og monografier som de gennem skrivetraditionen har været grundlaget under, eller de ser dagens lys som sensationelle fund eller i planmæssige udstillinger; de understøtter forskningens afsøgning og mange former for dokumentation. Et stort offentligt system håndterer indsamling og erhvervelse, opbevaring, ordning og tilgængeliggørelse; men mange tilfældigheder og særlige forhold kan spille ind på hvor arkivalierne befinder sig. Det Kongelige Biblioteks *Håndskriftsamling* er det danske hovedsted, men meget ligger andre steder: på forfattermuseer som *Rungstedlund*, *H.C. Andersens Hus*, Jeppe Aakjærs *Jenle* eller på *Arkiv for Ny Litteratur* på Hald Hovedgaard, hver også f.eks. Peter Seebergs arkiv beror, medens f.eks. Vangede bibliotek har *Turèll-Samlingen*. I Tyskland er der også spredning, dokumenter efter f.eks. Thomas Mann ligger mange steder, bl.a. i Lübecks *Buddenbrookhaus*, og *Akademie der Künste* i Berlin forvalter mere af Bertolt Brecht, Walter Benjamin og Anna Seghers end DLA gør. Det Kongelige Bibliotek – og ikke Erhvervsarkivet – har også forlagsarkiver, f.eks. fra Gyldendal, Borgen og Jespersen & Pio, men langt fra alle eller alt.

Helt overvejende tænkes og ordnes der i *forfatterarkiver* – ophavspersonen er det vigtige, og typisk også det mest praktiske. Den nævnte Turèll-samling og Johannes V. Jensens Farsø-museum kan som ret nye eksempler pege på god aktuel interesse for denne eksponering, ligesom der generelt er vækst i forfattermuseer verden over. Men en tanke værd er det om både ABM-samarbejde og nye digitale muligheder, ny arrangementskultur med udstillinger og workshop, nye *reach*

out-strategier med brugerinddragelse samt f.eks. uddannelsesaktiviteter for arkivinstitutionerne kunne lukke litteraturfeltet op på nye og tværgående måder. Arkivteorier fokuserer i stigende grad på *kollektive* erindringer og på oversete/undertrykte gruppers erindringer. Om end det litterære livs folk i et demokrati som Danmark næppe hører til de mest undertrykte – modsat erfaringer i andre lande i lange sammenhænge, Tyskland inklusive, med eksilerede og dissidenter – så kan der være mange interessante gruppemønstre at belyse. Litterære arkivalier vil fortsat kunne finde plads i brede *heritage*-markeringer og nationale fælleserindringer af forskellig art, eller nye typer arkiver kunne inddrages, f.eks. *Danmarks Radios* med den øgede tilgængeliggørelse af lyd eller *Statens Kunstfonds*, eller fra de nævnte mere alternative miljøer på *Hald* eller fra efterladenskaber nyligt fra f.eks. kollektivet *Øverste Kirurgiske*, som også kan pege på at forfatterroller kan ændre sig. Det er allerede vist at onlinetilgængeliggørelsen af *Per Højholt Arkivet* fra Det Kongelige Bibliotek – skønt personcentreret – rummede og åbnede nye muligheder; og samme institutions igangsatte initiativer med digitaliseringsbasen *Danmarks Breve* og tjenesten *MyArchive*, hvor der kan afleveres elektroniske breve og noter til sikker langtidsofbevaring, må man tro, vil tiltale både forfattere og andre af litteraturens folk – måske også læsere?

Måske allervigtigst – og hvad megen ny arkivteori underbygger – gælder det at de arkivansatte støt skifter fra at være indsamlere og registratorer på de indre linjer til at være aktive, offensive formidlere, kuratorer, *creators* eller hvad de nu kan kaldes – i digital sammenhæng eller ej. Også i det perspektiv kan fællesinstitutio-

nen DLA med dens store lagre, fokuserede felt, udstillingsmæssige *know how* og vilje til eksperimenter være god at gæste.

Det Kongelige Bibliotek – en dansk parallel

Når det er oplagt at skrive om den store tyske institution netop her i *Magasin*, skyldes det at Det Kongelige Bibliotek er dén danske institution der bedst matcher og varetager mange af de samme aktiviteter – bogsamlingerne, læsesalene, pligtafleveringen, håndskriftarkivet og bogmuseumsfunktionen, webstedet for klassisk dansk litteratur *ADL* etc. – det er hovedinstitutionen for dansksproget litteratur med forpligtelser og mange specialister tilknyttet, men jo ikke en specialinstitution for kun dette område. Nationalbiblioteket har tillige en ABM-konstruktion og hybride institutionsfunktioner indbygget, og med *Diamant*-domicilet efter 1999 er retningen mod en ny type kultur- og litteraturinstitution tiltagende angivet. Det gælder udstillingsfaciliteter og -dynamik; eksempelvis havde celebreringsudstillingen *Den originale Kierkegaard*, 2013, i kælderetagen et rumligt-visuelt design af en eksperimenterende karakter, som kunne have vakt genklang på *LiMo* i Marbach. Og det gælder arrangementsmønster og -strategi som har givet især – og netop – litteraturområdet et helt nyt leje; der er events, foredrag, samtaler, celebreringer etc. som mere og mere ligner hvad man kan møde på store og brede steder som *New York Public Library* eller i de nye typer litteraturhuse rundt omkring i Europa, f.eks. i Oslo; således ligner de også arrangementsaktiviteterne og det litterære liv som specialinstitutionen i Marbach både etablerer og spejler. Der kan uden tvivl tales om en ny styrket *scene*

for litteratur, som ikke mindst har udvidet tilegnelses- og oplevelsesmulighederne; mundtligheden, de levende forfattere, dialogen, den litterære performance er rykket ind i og har fornyet forskningsbiblioteket som litteraturinstitution. (At Det Kongelige Biblioteks *International forfatterscene* i de senere år netop også har bidraget til at synliggøre nutidens *tyske* litteratur i Danmark (Enzensberger, Franck, Grass, Lenz, Müller, Ruge, Schulze, Tellkamp, Wallraff, Walser, Zeh), kan noteres i sammenhængen her – samtidig med at det har været kulturelt bemærkelsesværdigt op mod en skæv angelsaksisk dominans gennem årtier både på bogmarkedet og i universitetsverdenen).

Disse udviklingstræk – der i flere henseender også har ramt danske folkebiblioteker – er væsentlige og inspirerende i forhold til både litteraturteori, -sociologi og -formidling, og i sidste ende også for en kulturpolitik på litteratur- og sprogområdet. Desto mindre sprogområde desto mere sårbart, og derfor desto mere nødvendigt er det at drage omsorg. Her ligger de bekendte aktiviteter med sikring, bevaring, forskningsmæssig kortlægning, obligatorisk undervisning, formel sprogrøgt, forfatterunderhold, udgivelsesstøtte etc. Men omsorgen kan også ydes via øget tilgængelighed og eksponering, afprøvning af visualitet og øget mundtlig performance, kunstneriske eksperimenter og leg, ny dialog og oplevelse der knytter sprogets litteratur sammen i nye rum og hen imod andre typer erfaringer. Alle disse sider kan og bør en bredt arbejdende litteraturinstitution have med. Et center efter DLA's model vejer tungt – men kan jo også være og virke tung i en anden forstand; de institutionelle organiseringer kan være mangfoldigt anderledes, mindre

i størrelse og mere fleksible i funktion – det er ikke det altafgørende. Blot kernen er at se sproget som den essentielt bedste balancering af menneskets etos, logos og patos, og litteratur som det udadvendte overskud i forhold dertil.

Litteraturliste

- Denkbilder und Schaustücke. Das Literaturmuseum der Moderne.* Begleitbuch zur ersten Ausstellung Herausgegeben vom Deutschen Literaturarchiv Marbach, Deutsche Schillergesellschaft, Marbach am Neckar, 2008.
- H. Gfrereis: Didaktik des Schweigens. *Das Literaturmuseum der Moderne* des Deutschen Literaturarchivs Marbach, *Der Deutschunterricht* 6/2008, s. 2-17.
- J.B. Hansen: Troldfjeldet i Marbach, *Weekendavisen*, 24.5.2006.
<www.dla-marbach.de>
<de.wikipedia.org/wiki/Deutsches_Literaturarchiv_Marbach>
<de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Schillerdenkmäler>
- DLA besøgt 18.-21.9.2013; samtaler med og oplysninger fra: Leiterin der Bibliothek Jutta Bendt, Referent Mediendokumentation Andreas Kozlik og Museumspädagogikin Verena Staack. I øvrigt brochurer, kataloger, pjecer, skilte etc.
- M. Davidsen et al.: *Peter Seeberg & Hald. At åbne arkivet.* (Nye historier om dansk litteratur 2), SUF, 2005.
- B. Svindborg: Forfatterarkiver. *Bogens verden* 3/2006, s. 50-60.
<network.icom.museum/iclm> (International Committee for Literary Museums)